

אָכוֹל וְשָׁתוּ, כִּי מָחָר נָמוֹת¹: עלייתה ונפילתה של קבוצת 'חבר'ה טראסק' בתל אביב הקטנה של שנות העשרים והשלושים

אילן שחורי

הקדמה

אצבע משולשת היתה סמלם והמילה 'טראסק' הגדירה אותם. הם היו חבורת הוללים שידעו לעשות שמח בימי מצוקה, הפריחו חיוכים ומעשי שובבות, ומאחורי פעילותם מסתתר אחד הפרקים המרתקים, והעלומים במידה מסוימת, בראשית ימיה של תל אביב. מדובר היה בקבוצה של צעירי העיר העניים שאליהם הצטרפו תושבים חדשים שזה לא כבר הגיעו לעיר המתפתחת. החבורה התגבשה סביב אידאולוגיה אחת: לעשות שמח לתושבי תל אביב הקטנה. חבר'ה טראסק ארגנו את התהלוכות והמסיבות הגדולות ביותר, את הנשפים העליזים ביותר, את ההרצאות המעניינות ביותר ואת מעשי השובבות שובי הלב ביותר של אותה תקופה. הם היו גם אבירי החלכאים והנדכאים של העיר, הליצנים הרציניים ביותר שהיו בה. לא כל תושביה ידעו איך 'לאכול אותם', ומקרבם התפתחה לאחר מכן הבוהמה של תל אביב. בפורים של שנת 1928 רשמו חברי הקבוצה את העימות הגדול מול 'הגנדרן' של העיר, ברוך אגדתי, עימות שהאציל על כל האירועים החשובים והפחות חשובים שהיו באותה תקופה בתל אביב.

חבר'ה טראסק ופעילותם לא נחקרו עד היום באופן ממש. פה ושם לאורך

* המחבר הוא חוקר תולדות תל אביב, עיתונאי בעברו, מרצה ומורה דרך מוסמך. פרסם מאמרים רבים על תולדות העיר וכתב את הספר חלום שהפך לכרך על שנות הקמתה של תל אביב. המאמר מבוסס על תת־פרק בעבודת מחקר לתואר שלישי אותה הוא כותב במסגרת החוג לתולדות ישראל באוניברסיטת בראילן, בהנחייתה של פרופ' ג'ודי באומל־שורץ.

1 ישעיהו כב, יג.

השנים נכתבו עליהם כתבות עיתונאיות,² אולם לא פורסמו מאמרים אקדמיים,³ לא הוקדשו להם סרטים וגם לא נכתבו ספרים שגוללו את עלילותיהם. במאמר זה אנסה למלא קצת את החסר על סיפורה ההיסטורי של הקבוצה המיוחדת הזו שצמחה לפתע ונעלמה לאחר שנים ספורות. הסוגיה המרכזית שבה מתמקד המאמר היא השאלה מה היתה הסיבה העיקרית להקמתה של הקבוצה, באיזה אופן תרמה פעילותה לחיי התרבות של תל אביב הקטנה, האם יש לראות באישים אלה את ראשית הבוהמה של תל אביב, וכיצד הם תרמו לאופי החגיגות בתל אביב הקטנה. אפשר מבחינה מסוימת לראות בקבוצה זו, לפחות בדמויות הבולטות שפעלו בה גם בשנות העשרים והשלושים, את ראשית ההיסטוריה של תרבות הידוענים בתל אביב ושל הפיכת גיבוריה לכוכבי תרבות. ג'פרי ויידלינגר דן בהתפתחות ההיסטורית של גיבורי תרבות ו'סלבריטיז' בספרו החשוב על התרבות הציבורית היהודית בשלהי האימפריה הרוסית במאה ה-19.⁴ ויידלינגר עסק בספרו בדרך שקיבל הממסד היהודי הדתי של אז, ולא רק הוא, את התרבות החילונית החדשה, וביצירתה והפצתה בתרבות הפנאי שהתפתחה באותם ימים בקרב יהודי רוסיה. פרקי מחקרו מציגים פסיפס רבגוני של פעילות יזמי התרבות היהודית עם דגש על עלייתו של השחקן היהודי כגיבור תרבות וכ'סלבריטי', ועל תפקידו של התאטרון בעולם העובר תהליכי חילון ומהפכה.⁵ יש לציין בהקשר זה גם את התאורטיקן וההיסטוריון, חוקר התאטרון האמריקני, ג'וזף רואץ מאוניברסיטת ייל, שניסה להסביר ולהגדיר בספרו 'זה',⁶ הנחשב אבן דרך בחקר תרבות הסלבריטאים והתפתחות הסלנג, כיצד נאצרו כוח והשפעה בידי דמויות אלה וכיצד צמחו ובלטו הדמויות ההיסטוריות התאטרליות הללו שהתברכו בכוח מיוחד לרתק את שומעיהם. אפשר לחלק את פעילותם של חבר'ה טראסק בתל אביב לכמה תקופות בולטות, ובהן

- 2 בין היתר: י' אבי עמוס, 'אברהם אלדמע בן 75', דבר, 4.6.1959; טוביה כרמל, 'משחברה טראסק יצאו לרחוב, פורים היה שמח', שבועון ידיעות אחרונות, 21.3.1981; משה בן שאול, 'חבר'ה טראסק', מעריב, 'ימים ולילות', 24.3.1967, עמ' 3-4.
- 3 על תקופת שייח' אבריק, ראו מאמרו של מוטי זעירא, 'מ"חברה טראסק" לקבוצת רועים: לתולדותיה של קבוצת הרועים בשיח"אבריק 1927-1928', קתדרה, 131 (תשס"ט), עמ' 65-90; אילן שחורי, חלום שהפך לכרך, תל אביב לידה וצמיחה: העיר שהולידה מדינה, אביבים, תל אביב 1990, עמ' 371-375.
- 4 Jeffrey Veidlinger, *Jewish Public Culture in the Late Russian Empire*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis 2009
- 5 שם. ראו גם גיא מירון, 'היסטוריוגרפיה של יהדות אירופה', עיונים בתקומת ישראל, 22 (2012), עמ' 459-488.
- 6 Joseph Roach, *It*, University of Michigan Press, Ann Arbor 2007

גם פעילות מחוץ לתל אביב.⁷ חלוקה זו היא סכמטית ואין קשר ברור בין התקופות. בכל תקופה היתה חבורה צעירה ובוועטת במוסכמות, וכנראה נוח היה לחבריה להיאחז בשם ההיסטורי 'חבר'ה טראסק'. התקופה הראשונה, עד מלחמת העולם הראשונה ובשנים הראשונות שלאחריה, מאופיינת בארגון הפעולות והאירועים שבמוקדן עמדה דמותו של המורה של גימנסיה הרצליה, אברהם אייזנשטיין, ששינה את שמו לאֶלְדֶמֶע (אל־דמע). יחד אתו, בעיקר בימים שלאחר מלחמת העולם הראשונה, פעל גם הצלם שמעון קורבמן. לצדם פעלו המורה לעברית ולתנ"ך ישראל דושמן,⁸ שמש גימנסיה הרצליה, מנדל רוניק, הצבע משה זמירי, המורה למוזיקה חנינא קרצ'בסקי,⁹ אלכסנדר (סשקה) חיסין, הצבע ופועל הבניין שמחה אייזן, השומר ואיש ההגנה יעקב מחט, אריה רובינשטיין, הבמאי דוד דוידוב ורבים אחרים. אפשר לחלק תקופה זו לשניים: לפני מלחמת העולם הראשונה ולאחריה, עד אמצע שנות העשרים. בתקופה זו הצטרפו לקבוצה גם פעילים ששירתו בגדודים העבריים וב'השומר'.

בתקופה השנייה (1927-1928) עמד בראש הקבוצה המשורר אברהם שלונסקי. קבוצה זו היתה ראשיתה של הבוהמה התל־אביבית של אותו עשור ושל העשור שבא אחריו. לצדו של אברהם שלונסקי פעלו אישים נוספים כגון אלכסנדר פן, נתן אלתרמן ואהרון מסקין. בראשית התקופה השנייה היתה גם פעילות של הקבוצה בגדודי העבודה של ימי העלייה השלישית ובקיבוצו של שלונסקי, עין חרוד. התקופה השלישית, שהיתה קצרה מהקודמת, החלה לקראת סוף שנות העשרים, אז החליטו חלק מאנשי טראסק, ובהם משה זמירי ואלכסנדר פן, לעלות להתיישבות ולשמש רועים באזור שייח' אבריק, ניסיון שנכשל בסופו של דבר. התקופה הרביעית (משייח' אבריק ועד ראשית המאורעות) התאפיינה בעימות של אנשי החבורה עם ברוך אגדתי.

למען החלכאים והנדכאים: התקופה הראשונה

בכנס היובל של אנשי חבר'ה טראסק שהתקיים ב־17 ביוני 1942 בביתו של אברהם אֶלְדֶמֶע בשכונת בורוכוב שבגבעתיים, העידו חלק מהמשתתפים על ראשיתה של הקבוצה, על מקורות שמה ועל הסיבות להקמתה.¹⁰ במסגרת ההכנות לקראת

7 כמו למשל בגדודים העבריים במהלך מלחמת העולם הראשונה ובגדוד העבודה של ימי העלייה השלישית.

8 חיבר את מילות הפזמון הידוע 'פה בארץ חמדת אבות'.

9 מלחין ומחלוצי הזמר העברי.

10 מתוך שיחות עם רן אלדמע (29.11.1987) ועם גיל אלדמע (12.5.2002 ו-12.3.2014); ריאיון עם רן אלדמע, פורסם ביוטיוב ב־5.8.2012. <https://www.youtube.com/watch?v=0zpCpSgFoNw>

האירוע החגיגי בביתו של אֶלְדָּמֶע, הוכן ספר היובל של הטרסק שנת תש"ב - 1942, ונכללו בו פרקים ועדויות על פעילותם בין השנים 1929-1934.¹¹

חבר'ה טראסק היתה כאמור קבוצת צעירים הוללים. שחקנים ואמנים רבים הצטרפו לקבוצת צעירים מיוחדת זו, שעוררה רוגז רב בקרב תושבי העיר, אך גם אהדה והתלהבות. קשה לרדת לשורשי שמה של הקבוצה.¹² השם 'טראסק' מקורו כנראה בפירוש היידי של המילה לעורר, לעשות שמח, לגרום לרעש ולמהומה. עם זאת יש טוענים¹³ כי השם האמתי של הקבוצה היה בעצם 'חבר'ה תר"ש' (בשין שמאלית), לפי שת"ר"ש הם ראשי תיבות של 'תורת ריקוד ושמחה', ויש הטוענים¹⁴ כי המונח 'טראסק' נולד מראשי התיבות של המשפט היידי 'טרינק א־סאמע קוניאק', שמה כוסית קוניאק.¹⁵ מכל מקום, ברור שהשם 'טראסק' נולד בעת שחלק ממייסדי הקבוצה שירתו בגדודים העבריים במלחמת העולם הראשונה. סמלה של חבורת עולזים זו היתה האצבע המשולשת, 'פייג' ביידיש, שאותה צייר עבורם הצייר יצחק פרנקל (פרנל).

בני החבורה אהבו להשתעשע ולעשות שמח, להשתובב, ללגום מהטיפה המרה ולרקוד עד השעות הקטנות של הלילה, למרות הימים הקשים. משה זמירי, אחד הפעילים הבולטים בראשית פעולתה, כתב בזיכרונותיו: 'השיכרון הוליד את הזמר והזמר הוליד את הריקוד, והריקוד הוליד את השמחה, והשמחה את הייאוש, והייאוש את הטרסק, והטרסק את ההפקרות ואת השחרור, ואת האור הגנוז שביין, בשמש, בכוכבים ובדם - ותלה את העולם בכל יום על אצבע משולשת'.¹⁶

11 איתרתי את ספר היובל של הטרסק, עותק יחיד במינו, במרתף הארכיון העירוני בעיריית תל אביב, ממצא שהועבר לארכיון ככל הנראה בידי אברהם אלדמע סמוך למועד פטירתו. הספר לא פורסם.

12 בעיתונות התקופה ניתנו הגדרות שונות למשמעות השם.

13 כמו למשל 'דפי זכרונות' לזכר חבר'ה טראסק, ללא שם הכותב, שהודפס במכונת כתיבה ומוקדש למנדל, יצחק, זמירי, אייזין, רסיין, מחט, ומצוי בחומרים האישיים של גיל אלדמע.

14 כך הסביר פעם המשורר אברהם שלונסקי באחד מהראיונות שהעניק לעיתונות. ראו למשל: בן שאול (לעיל הערה 2).

15 למשל בכתבה העיתונאית של משה בן שאול, 'חבר'ה טראסק המתיחות הגדולות', שהופיעה בשני חלקים: מעריב, 'ימים ולילות', 24.3.1967, עמ' 4, וכן 31.4.1967, עמ' 14.

16 משה זמירי, זיכרונות משה זמירי (כתב יד), ארכיון זמירי, מכון דף, אוניברסיטת תל אביב. דפי זיכרונותיו של משה זמירי, בראשית ברא [מו"ל לא ידוע], תל אביב תשט"ו, עמ' 35, שפרסמו חבריו לאחר פטירתו ומצויים בארכיון יד טבנקין, מכל 19, תיק 1. וראו גם בתיה כרמיאל, קורבמן: צלם תל-אביבי אחר, 1919-1936, מוזאון ארץ-ישראל ויד יצחק בן-צבי, תל אביב וירושלים 2004, עמ' 21.

לקבוצה היה גם המנון שחיבר אברהם שלונסקי, אשר הצטרף אליה זמן קצר לאחר שהגיע לתל אביב.

במחקרה על ראשיתה של התרבות התל-אביבית, ציינה ענת הלמן כי חבר'ה טראסק החלו את פעילותם לפני מלחמת העולם הראשונה כחבורת צעירים שערכה מסיבות, תהלוכת תחפושות בפורים וצעדות שלוו בשירה ובמעשי קונדס.¹⁷ אחרי המלחמה התארגנה החבורה מחדש כדי לעודד את רוח התושבים. בתקופת המיתון הכלכלי יצאו לרקוד ולשיר ברחובות ובהדרגה הצטרפו אליהם אמנים, שחקנים, פועלים ובעיקר מובטלים. הלמן הדגישה כי חבר'ה טראסק נקטו דרכים מקוריות ותוקפניות במלחמתם בסנוביות ולמען החלכאים והנדכאים בעיר. בתהלוכות פורים שערכו בשנות העשרים, השתמשו אנשי טראסק בדימויים הלקוחים מחלקו התחתון של הגוף האנושי. לדוגמה, אחד משלטי התהלוכה שלהם נשא את הכותרת 'חוקן לכולם'.¹⁸

החבר'ה טראסק של לפני מלחמת העולם התפרסמו במסיבות הרעשניות שערכו. הם נחשבו למלכי חיי הלילה של תל אביב באותן שנים, והיו הראשונים שהעזו לרקוד טנגו צמוד בפומבי, בנשפים וברחבות הריקודים בשכונה. הנשף האחרון שעשו התקיים רק שעות אחדות בטרם נתפרסם צו הגירוש לתושבי תל אביב שהטילו השלטונות התורכיים.¹⁹ אחד העסקנים הראשיים של תל אביב זעם על החבורה. ערב הגירוש, באחד מהנשפים שערכו, קרא: 'בשעה שדברים נוראים כאלה קורים סביב לנו וסכנות מן היותן גדולות מאימות עלינו להכחידנו הולכים הבחורים האלה ועוסקים בעליצות'.²⁰

לתקופה הראשונה של חבר'ה טראסק היה גלגול שני, שהיה שונה במקצת מהימים שלפני מלחמת העולם הראשונה. הגלגול השני התרחש לאחר מלחמת העולם הראשונה, עם שחרורם של המתנדבים הארץ-ישראלים מהגדודים העבריים. זמן קצר לאחר שנקלטו בעבודות החדשות, נפגשו אחדים מהם ושאלו מה אפשר לעשות כדי להרים מעט את המורל בתל אביב, שהחל בה משבר כלכלי. עם אלה

17 ענת הלמן, אור וים הקיפוח: תרבות תל אביבית בתקופת המנדט, אוניברסיטת חיפה, חיפה 2007, עמ' 86, וכן שחורי, חלום שהפך לכרך, עמ' 371-375.

18 הלמן, שם, עמ' 86, וכן שחורי, שם.

19 התושבים היהודים בתל אביב ויפו גורשו מבתיים במהלך מלחמת העולם הראשונה, ב-1917.6.4, בפקודתו של ג'מאל פאשה, מפקד החזית התורכית בארץ ישראל. העות'מאנים הסבירו את פרסום הצו ברצונם להגן על התושבים מפגיעת האויב בדרך היס, ורמזו כי התושבים היהודים עלולים לבגוד ולסייע לאויב. תושבי תל אביב נאלצו לעזוב את בתיים ובעגלות הגיעו לכפר סבא, לפתח תקווה, לזכרון יעקב, לטבריה, לצפת ועוד. רבים מהם נפטרו בדרך ורק לאחר כיבוש חיפה על ידי הבריטים שבו הגולים לתל אביב.

20 נתן דונביץ, תל אביב, שוקן, תל אביב 1959, עמ' 52.

נמנו יעקב מחט,²¹ מנדל רוזניק שהיה שמש בגימנסיה הרצליה, שמחה איזון הצבע ששלח ידו גם בכתיבת שירים, אריה רובינשטיין שכתב בתקופת הגדודים העבריים את השיר 'אריה, אריה, אריה, קום התגייס לגדוד העברי', משה זמירי, יונה ראסין, ברוך קארפ וכמובן אברהם אלדמע. אחד מהם הציע פשוט לקום לרקוד ולעשות שמח ברחובות העיר. אמרו ועשו. החבורה, שמנתה כעשרים צעירים, יצאה לרחובות מרקדת ומזמרת. רבים מתושבי העיר הצטרפו אליהם. עוד באותו יום הוחלט להתגבש ולהמשיך בפעילות של שמחה בתל אביב.²²

בנשף פורים תרפ"ז 1927, שאותו ארגן ברוך אגדתי, זכה אלדמע בפרס ראשון על תחפושתו הבית הלאומי. אוסף המשפחה, אוסף רן אלדמע

הקבוצה פעלה ללא תכניות, ללא דפוסים קבועים מראש וללא תמיכה של גוף מוסדי כלשהו ושמה חבר'ה טראסק היה למושג בתל אביב. לקבוצה הצטרפו רבים: אמנים,

21 יעקב מחט, יליד אוקראינה, עלה לארץ ישראל בשנת 1914. עבד באגודת 'נטעים' ברחובות, לאחר מכן כשומר בתל אביב, ואחר כך בעקרון מטעם ארגון 'המגן' ולאחר מכן 'השומר'. בסוף שנות השישים פרסם ספר, אבו עדרי נזכר ומספר: חוברת זיכרונות חברה טראסק חבורת הרועים, תל אביב 1970.

22 מתוך שיחות עם רן אלדמע (29.11.1987) ועם גיל אלדמע (12.5.2002 ו-12.3.2014); ריאיון עם רן אלדמע, פורסם ב-YouTube ב-5.8.2012. <https://www.youtube.com/watch?v=0zpCpSgFoNw>

שחקנים, פועלי בניין, מובטלים ואחרים. אחת מפעולותיהם הראשונות היתה צעדה ברחוב אלנבי, רחובה הראשי של העיר באותם ימים. הם עצרו את התנועה, פצחו בשירים וסחפו אחריהם את העוברים והשבים. לחבורה לא היה מקום כינוס קבוע, אך לרוב הם נהגו לבוא למטבח הפועלים שליד ראינוע עדן, שם היו אוכלים או מביטים על אחרים שאכלו, ולאחר מכן היו יוצאים בדרכם אל הים בשירה, בריקודים ובמחיאות כפיים. כשהגיעו ליעדם ראו לעתים מאחוריהם יותר ממאתיים איש. רוב אנשי החבורה בראשית שנות העשרים, למעט מעטים, היו עניים, נוודים שלנו לילה פה ולילה שם וחיו באווירה בוהמית צוענית. הם נלחמו בסנוביות ובלובשי החליפות, לעגו לעניבה וכינו אותה 'דג מלוח', כינוי לעג מקובל באותה תקופה. הרגיזו אותם תושבי העיר המתנשאים ובעלי רגשי העליונות, ובעיקר אלה שרכשו בגדים וחליפות בארצות שמעבר לים, בשעה שלא היה אפשר למצוא בגדים דומים בתל אביב או במקומות אחרים בארץ ישראל. הם נקטו דרכים מקוריות ותוקפניות במלחמתם נגד מתנשאים אלה.

להבדיל מהפעילות שאפיינה את הקבוצה בימים שלפני מלחמת העולם הראשונה, עסקו חבריה בראשית שנות העשרים גם בפעילות רצינית, במקביל להוללות בנשפים. הם ארגנו ערבי שירה ונשפי חג פורים שאליהם נהגו לבוא כל המי ומי מאנשי הציבור והבידור. מעשיהם באותה תקופה עוררו חילוקי דעות. מצד אחד התמכרה החבורה למעשי קונדס שכללו מתיחות ותעלולים שחרגו לעתים מגבול השובבות; מצד שני היא נטלה חלק פעיל בחיי החברה והתרבות של העיר, ערכה ערבי הרצאות ומשפטים ציבוריים, הגיבה במנשרים על עניני דיומא, וחבריה נתנו את הטון בחגיגות ציבוריות. החברה טראסק נטלו על עצמם ככיכול את תפקיד האפוטורפוס על החלכאים והנדכאים בעיר. רוב חברי הקבוצה היו פועלים בהווייתם ובהכרתם, וחברים בהסתדרות העובדים. המושגים 'שוויון', 'עזרה הדדית', 'אדם חדש', 'חלוציות' ודומיהם היו יסוד מוסד בחייהם והם הגשימו אותם הלכה למעשה בימי המוציאות הקשה של שנות המשבר הכלכלי בתל אביב, לאחר ימי העלייה הרביעית. הם ארגנו מופעים בחינם לחסרי עבודה וחילקו ביניהם באופן שוויוני מלא את ימי העבודה המעטים שמי מהם הצליח להשיג.²³ אחד ממאבקייהם המפורסמים היה לפתיחת קיוסק לרובננקו, שמאוחר יותר היה לבעל בית חרושת למושקאות קלים. ראש העירייה, מאיר דיזנגוף, סירב להעניק לו רישיון לפתיחת הקיוסק ליד הגימנסיה הרצליה. חברי הקבוצה נחלצו לעזרתו, הרעישו את לשכתו של דיזנגוף, צעקו ואיימו עד שרשויות העיריה נכנעו והרישיון הוענק.²⁴

23 מרדכי נאור, *מסיפורי ארץ אהבתי*, משרד הביטחון, תל אביב 1980, עמ' 120-122.

24 שם, וראו גם בת שבע רוניק, 'זיכרונות', כתב יד, מחסני המוזאון ההיסטורי לתולדות תל אביב, מוזאון ארץ ישראל, רמת אביב.

שיטות הפעולה של חבר'ה טראסק היו מקוריות. פעם אחת כשרבו עם ראש העירייה, נעלו אותו בחדרו ולא שחררוהו עד שקיבל את דעתם.²⁵ מקרה אחר היה ביום שבו נפטר מקס נורדאו. כשהלכו אנשי החבורה ברחובות תל אביב וראו כי בערב זה מתקיימת הקרנת סרטים בראינוע הם זעמו, פנו אל עורך הארץ באותם ימים, ד"ר משה גליקסון, וביקשו ממנו להתריע ולהזהיר בעיתונו כי אם יוקרנו סרטים ויועלו הצגות בידור, הם יעוררו מהומות. גליקסון שוכנע, פרסם את אזהרתם בעיתונו ובאותו ערב שבתה העיר מכל פעילות בידורית.²⁶

כאמור, הדעות על פעילותם של חבר'ה טראסק בתל אביב היו חלוקות. בזיכרונותיה יצאה בת שבע רוזניק, רעייתו של מנדל רוזניק, נגד המקטרגים על החבורה שבה מילא בעלה תפקיד בכיר: 'חברי טראסק לא היו אנשי ההפקר, ולא יחפנים ולא בוהמה שאהבו רק נשים ויין וקוניאק, כפי שמציגים אותם. אומנם הם אהבו לשתות, מצאו בו פורקן לרגשותיהם בעת שמחתם ובעת יגונם. זו היתה חבורה שלא חשבו על יום המחר ולא חשבו על רכוש. הושיטו עזרה לכל נצרך ובערב חיכו לפגישה חברתית שהיתה המזון הרוחני שלהם. סיפרו בדיחה וצחקו, האמינו באמרה אכול ושתה כי מחר נמות'.²⁷

המייסד – אברהם אלדמע

אברהם אייזנשטיין, מורה לציור ולסרטוט בגימנסיה הרצליה מ-1909, החליט לאסוף סביבו צעירים כדי להביא שמחה ללבם של תושבי תל אביב. עיקר תרומת הקבוצה שאסף סביבו באותם ימים היתה בהפקת המסיבות הגדולות בעיר.²⁸ ב-1912 הוא יזם וארגן תהלוכת תחפושות בתל אביב שזה עתה נולדה, אירוע ששבה את לבו של ראש ועד השכונה מאיר דיזנגוף, עד החליט לאמץ את הרעיון, וכך נוסדה מאוחר יותר העדלאידע בעיר.²⁹

נוכח עיסוקו החדש החליט לשנות גם את שם משפחתו. תחילה שינה את שמו לאבן-ברזל, ואחר כך לאלדמע, כמי שביקש מידידיו לעולם לא לבכות,

25 ש.ם.

26 עדותו של יעקב מחט, ראו בן שאול (לעיל הערה 15).

27 רוזניק (לעיל הערה 24).

28 תל אביב היתה שכונה של יפו וקיבלה מעמד של עיר עצמאית רק ב-1934. אולם כבר ב-1921 הצליח מאיר דיזנגוף לקבל משלטונות המנדט הבריטי לתל אביב מעמד של שכונה עצמאית נפרדת מיפו. מאותו רגע השתמשו בתל אביב בשם עירייה, ודיזנגוף כינה עצמו ראש עירייה.

29 אילן שחורי, 'כאשר העדלידע צעדה ברחובות תל-אביב', עת-מול, טז, 3 (1991), עמ' 6-8; חזקי שוהם, מרדכי רוכב על סוס: חגיגות פורים בתל-אביב (1908-1936) ובנייתה של אומה חדשה, אוניברסיטת בראילן ומכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות, רמת גן וקריית שדה בוקר תשע"ג.

רק לשמוח.³⁰ סביב אברהם אלדמע התקבצו צעירים, החל בכאלה שנמנו עם חבר המורים בגימנסיה הרצליה ועד צעירים הוללים כמו דושמן וקרצ'בסקי מוועד פועלי הבניין בתל אביב. הם נהגו לצעוד, בעידודו של אלדמע, ברחובות הקטנים של העיר, שרים וסוחפים בעקבותיהם את השכונה כולה. הקבוצה לא היססה לנקוט מדי פעם מעשי קונדס שונים, ועוררה עליהם לעתים את חמת התושבים.³¹

חבר'ה טראסק וזורקים 'אצבע משולשת' (סימן ההיכר שלהם), שלהי 1924, ביניהם: שמעון קורבמן (1), יונה ראסין (2), משה זמירי (3), מנדל רוניק (4), יעקב מחט (5) ושמחה אייזן (6).
צ'לם: שמעון קורבמן. אוסף מוזאון ארץ ישראל באדיבות האפוטרופוס הכללי

צ'לם חובב ובוהמיין: שמעון קורבמן

חלק גדול מהתיעוד הוויזואלי של מעללי חבר'ה טראסק בתקופות הראשונה והשנייה קיים הודות לאחד מחברי הקבוצה מהימים שלאחר מלחמת העולם הראשונה, שמעון קורבמן, צ'לם חובב ולא מוכר שמאות מתשלילי צילומיו נתגלו לאחר מותו בעשרות קופסאות קרטון. קורבמן היה בוהמיין ערירי שהקדיש את מיטב מרצו ומשאביו הדלים לתחביבו וצילם באהבה ובדבקות

30 מתוך שיחות עם רן אלדמע (29.11.1987) ועם גיל אלדמע (12.5.2002 ו-12.3.2014);
ריאיון עם רן אלדמע, פורסם ב-YouTube ב"5.8.2012". <https://www.youtube.com/watch?v=0zpCpSgFoNw>

שם. 31

במשך 17 שנה את המתרחש בתל אביב, והנציח את ההיסטוריה של העיר בכל תחומי החיים.³² לקורבמן חלק גדול בעיצוב דמותה של החבורה ואוצר תמונותיו שנתגלה בשנים האחרונות שופך אור על פעילות הקבוצה.

קורבמן נולד ב־1887 במינסק שברוסיה הלבנה, עלה לארץ ישראל בשנת 1919 עם סיום מלחמת העולם הראשונה, לאחר שקודם לכן רכש השכלה באמריקה. בבואו לארץ עבד חודשים אחדים בחקלאות, בעמק הירדן, עד שחלה בקדחת. כשהחלים נסע למצרים, שם הועסק כשרטט רכבות בצבא הבריטי. לאחר שחזר, בשנת 1920, עבד תחילה כפועל וכמורה לאנגלית בבית הספר החקלאי במקווה ישראל. מ־1923 ועד יום מותו, למעט שנתיים בנס ציונה, גר בתל אביב, תחילה בחדרים ובדירות שכורות, ומתחילת שנות הארבעים בדירת חדר בדמי מפתח ברחוב אחד העם. קורבמן לא התפרנס מצילום והגדיר את עצמו 'צלם חובב'. המסמכים והתצלומים שהותיר הם המקור העיקרי להכרת דמותו ותחומי העניין שלו. הוא נהג לצלם אירועים ציבוריים בעלי אופי לאומי ציוני, ובפרט אירועים של תנועת בית"ר ושל הצה"ר. כמאתיים תצלומים נותרו מטיוליו לאתרים היסטוריים ולנקודות התיישבות ברחבי הארץ. תצלומים אחרים משקפים רומנטיקה מזרחית, מסיבות ומעללים שונים של חבר'ה טראסק, פעילויות תרבות וספורט, מקומות עבודה ובילוי. קורבמן הרבה לצלם ברחובות תל אביב ובחוף הים.³³ הוא השתתף באירועים חברתיים ובפעילויות שונות, כמו של האגודה המקומית 'וורדה סטלו' ללימוד אספרנטו, שסיסמתה היתה 'דבר עברית עם בני עמך ואספרנטו עם שכניך', במסיבות רעים, בחגיגות פורים ובחתונות של ידידים.

אוסף התשלילים של קורבמן נמצא בדירתו לאחר מותו והועבר בידי אנשי המשטרה לרשות המוזאון ההיסטורי של תל אביב-יפו.³⁴ תערוכה ראשונה מן העיזבון הוצגה במוזאון הארץ ביולי 1979. ב־1982 הוצגה במוזאון תל אביב לאמנות התערוכה 'תל אביב - תצלומים ראשונים: אברהם סוסקין ושמעון קורבמן', שאצר מיכה בר־עם. ב־2004 הוצגה במוזאון ארץ ישראל התערוכה המקיפה 'שמעון קורבמן - צלם תל אביב אחר'. האוצרת, בתיה כרמיאל, אף ערכה ספר ובו כללה מבחר מתצלומיו של קורבמן וכתבה מחקר מעמיק על חייו ועבודתו.³⁵

32 שלמה שבא, 'תל אביב של שמעון קורבמן', שנתון מוזיאון הארץ, סדרה חדשה א (1983), עמ' 207-212.

33 ראו גיא רוז, 'צלמי הארץ מראשית ימי הצילום ועד היום, מפה והקיבוץ המאוחד, תל אביב 2003, עמ' 52-53, וגם בתיה כרמיאל, 'פוטוגרף חובב', בתוך: 'הנ"ל, קורבמן, עמ' 8-43.

34 שלמה שבא, 'מחווה לשמעון קורבמן, איש תל-אביב, צלם', דבר השבוע, 13.4.1979, עמ' 16.

35 כרמיאל, קורבמן.

התקופה השנייה

מלך שירי השטות: אברהם שלונסקי

הדמות המרכזית בתקופה השנייה של חבר'ה טראסק, מאמצע שנות העשרים עד ראשית שנות השלושים, היה המשורר אברהם שלונסקי. שלונסקי היה חבר בכיר בחבר'ה טראסק, כתב את המנונה³⁶ ושירי חבורה נוספים, והיה כאמור הדמות המרכזית בפעילותה, לצד אלכסנדר פן ונתן אלתרמן, החל באמצע שנות העשרים.

אברהם שלונסקי נולד ב־1900 במזרח אוקראינה לבית ציוני, הגיע בגיל 13 לתל אביב ולמד בגימנסיה הרצליה, אך בראשית מלחמת העולם הראשונה שב לרוסיה, שם השלים את לימודיו. ב־1921 עלה לארץ ישראל כחלוץ, התיישב בקיבוץ עין חרוד והיה חבר בגדוד העבודה, עבד בחקלאות, בסלילת כבישים ובעבודות בניין. כעבור כשנה החליטו הוא ואשתו לוסיה לעזוב את העמק ולעבור לתל אביב, ותוך זמן קצר היה לדמות תרבותית משפיעה בעיר. כתיבתו השובבה, ששובצו בה המצאות לשוניות,³⁷ כיכבה עד מהרה ברבות מהבימות הסאטיריות שפעלו אז, כמו גם בנשפי הפורים והמסכות של העיר, שהיו מסורת בתל אביב הקטנה של סוף שנות העשרים וראשית שנות השלושים.

אברהם אלדמע, הדמות המרכזית בהקמתה של החבורה עוד טרם מלחמת העולם הראשונה, היה אחראי לשילובו של אברהם שלונסקי בפעילות הקבוצה בתל אביב, עם התחדשותה בראשית תקופת המנדט הבריטי. בפסח 1922, השנה היחידה שבה היה שלונסקי חבר בקיבוץ עין חרוד, ערך הקיבוץ סדר פסח שהיה חגיגה גדולה ומרשימה, אליה הוזמנו גם אורחים מתל אביב. בין הבאים היה אברהם אלדמע, ועד מהרה מצא את עצמו בסוף ארוחת החג יושב ליד הפסנתר ולא חדל מלנגן. חגית הלפרין ציינה בספרה החשוב על שלונסקי,³⁸ כי אברהם ולוסיה שלונסקי הצטרפו לשירה ולריקודים. שלונסקי השמיע באותו מעמד שיר הומוריסטי שכתב על קיבוץ עין חרוד, ובינו לבין אברהם אלדמע נוצר קשר מידי. חודשים אחדים לאחר מכן, עם בואו של שלונסקי לתל אביב, הוא מצא עצמו עד מהרה במרכזה של חבורת חבר'ה טראסק התל-אביבית

36 כתב היד המקורי של המנון חבר'ה טראסק מצוי בארכיון אברהם שלונסקי, אוניברסיטת תל אביב, מכון כץ לחקר הספרות העברית.

37 חגית הלפרין, מעגבניה עד סימפוזיה: השירה הקלה של אברהם שלונסקי, מכון כץ לחקר הספרות העברית, ספרית פועלים ואגודת יד שלונסקי, תל אביב 1997, בעיקר עמ' 29-83.

38 חגית הלפרין, המאסטרו: חייו ויצירתו של אברהם שלונסקי, ספרית פועלים, הקיבוץ המאוחד ומרכז קיפ, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 2011, עמ' 146.

שהתגבשה מחדש. סוג מסוים של חבר'ה טראסק פעל גם בגדוד העבודה בקיבוץ של שלונסקי, אלא שעמם היו לו מדי פעם עימותים. הלפרין כתבה ששלונסקי אהב את ההוויי המיוחד של אנשי הטראסק, שכן השמחה, ההילולה, השירה והריקודים, קרובים היו ללבו והזכירו לו את הוויי בית אבא החב"די-הבוהמי. בדומה לחסידות, כתבה הלפרין, אחרי שלגמו מהיין והיו בגילופין נהגו גם אנשי הטראסק לצאת בריקוד מלא דבקות והתלהבות.³⁹

עוד בטרם עזב את הקיבוץ, כמעט מצא עצמו שלונסקי מחוץ לחבורת ההוללים. היה זה לאחר שפרסם את אחד משיריו הראשונים בגיליון הפועל הצעיר, שנחשב לביטאון ממסדי, מכובד ורציני. העובדה שבחר בעיתון זה כנמה לפרסום שירו עוררה רוגז לא קטן אצל חבריו החדשים בחבר'ה טראסק. הם הקימו מהומה והכתירו אותו בכינוי הגנאי נוסח התקופה, 'אינטליגנט', ואף ערכו לו מעין טקס של נידוי, 'ננקט של חוכא ואיטלולא'...⁴⁰ שלונסקי התהלך בתחושת עלבון לאחר טקס זה שבו ה'שופטים' קבעו כי אסור לו לשתות קוניאק, ללגום וודקה או עראק מפני שאינו ראוי לכך, ופסקו כי 'מעתה ישתה רק חלב'.⁴¹

במאי 1922 הגיעו שלונסקי ואשתו לתל אביב. הוא היה מובטל וחיפש עבודה. תקופה מסוימת הם גרו באוהלים של אנשי הגדוד בחולות, במקום שבו הוקם מאוחר יותר בית העירייה הראשון של תל אביב ברחוב ביאליק. הוא מצא כמה עבודות מזדמנות, בין היתר בבניית בתים ברחובות אידלסון וביאליק, ותקופה קצרה גם במפעל 'סיליקט', אבל חלק לא קטן מהזמן נהג להסתובב בין שולחנות בתי הקפה של העיר וישב עם עמיתיו הוותיקים מחבר'ה טראסק, שחלקם היו גם הם חסרי עבודה. באותה תקופה חיבר את שירי השטות שלו, ובהם 'רכבת' ו'תה ואורז יש בסין', שהפכו עד מהרה להמנונם הלא-רשמי של המובטלים שבלילות רקדו וריקודי הורה ברחובות העיר. עם חבריו הקרובים בחבורה זו נמנו כמה מראשוני הבוהמה התל-אביבית, כמו הצייר יצחק פרנקל, שצייר את סמלה של החבורה (אצבע משולשת), השחקן אהרון מסקין איש הבימה, המשורר אלכסנדר פן, הפזמונאי והמתרגם עמנואל הרוסי ואחרים, ומכאן קצרה היתה הדרך לכתיבת המנון הקבוצה בשנת 1923. ב'המנון הטראסק' בולטת ההתייחסות המפורשת לחברי הטראסק ולאווירת השמחה, ההתהוללות והעליונות מתוך הפקרות, פריקת העול וה'צפצוף' על הכול. לדבריה של הלפרין ניכרת בפזמון אווירת היחפנות של השירה הרוסית נוסח המשורר סרגיי יסנין.⁴² מאוגוסט 1924 ועד יוני 1925

39 שם, עמ' 141-142.

40 שם, עמ' 151.

41 שם.

42 הלפרין, מעגבניה עד סימפוניה, עמ' 67.

הרומנטיקן: אלכסנדר פן

לצדו של שלונסקי כיכב בפעילות החבורה גם המשורר אלכסנדר פן. פן, שנולד באוקראינה בשנת 1906 בשם אברהם פפליקר שטרן, עלה לארץ ישראל ב־1927, בהיותו כבר משורר שכמה משיריו התפרסמו בעיתונים ברוסיה. תחילה הגדיר את עצמו כציוני, הגיע לתל אביב והמשיך לרחובות, שם היה שותף לקבוצת חברים, 'קבוצת השחר' מרחובות, שניסו להתיישב על אדמת רוחמה ולייסד במקום התיישבות חקלאית.⁴³ באותה תקופה הכיר פן את שלונסקי, הראשון שתמך בו בדרכו הספרותית בארץ. כעבור זמן קצר הכיר גם את אלתרמן. היו לו יחסים קרובים גם עם ביאליק, שאת שירתו הרבה לקרוא.

אלכסנדר פן הכיר חלק מאנשי חבר'ה טראסק עוד טרם בואו לתל אביב, בעת שהיה חבר 'קבוצת השחר' ברחובות.⁴⁴ משה זמירי ושמחה אייזן נהגו לבלות עם פן בקפה התל-אביבי אלטשולר, שהיה פתוח 24 שעות ביממה. פן השתלב עד מהרה באווירה התל-אביבית הקלילה. כשהצטרף לחבר'ה טראסק נהג לשבת עם בני החבורה בקפה שלג הלבנון ששכן ברחוב אלנבי ובבתי הקפה אלטשולר וחרמון. במקומות אלה התוודע פן לאברהם שלונסקי, לנתן אלתרמן וליתר חברי הקבוצה.⁴⁵ עד מהרה הוא הצטרף למעשי הקונדס. פן סיפר כיצד הלכו חברי טראסק לשופט המכובד מנחם דונקלבלום ופנו אליו בוז הלשון: 'אינך רוצה שנכניס לך צפרדע למיטה'. דונקלבלום, שאהב את הצעירים הפרועים, הבין את הרמז ונתן להם שלושים גרוש.⁴⁶ באותה תקופה החל פן לכתוב פזמונים לתאטרון המטאטא. פן הגבוה והמרשים היה גבר נערץ בתל אביב. הוא נעל מגפי עור ולבש מכנסי רכיבה וחולצה רוסית שחורה רקומה ומעליה מעיל עור. כשהיה שיכור היה מדקלם ברוסית שירים של יסנין ומיאקובסקי. אגדות נפוצו על כך שנשים לא עמדו בפני קסמו. היו לו מאהבות ואהובות, גם מבוגרות.

על גבעות שייח' אבריק: התקופה השלישית

אלכסנדר פן ובעיקר משה זמירי עמדו במוקד התקופה השלישית, הקצרה יחסית של חבר'ה טראסק, בשנים 1927-1928. בתקופה זו הם ניסו להצטרף לחבורת

43 אלכסנדר פן (1906-1972), בתוך: יוסף גלרון-גולדשלגר (עורך), לקסיקון ביו-ביבליוגרפי של הספרות העברית החדשה, <https://library.osu.edu/projects/hebrew-lexicon/00762>, php

44 חגית הלפרין, צבע החיים: חייו ויצירתו של אלכסנדר פן, הקיבוץ המאוחד ומרכז קיפ לחקר הספרות העברית, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 2005, עמ' 59.

45 שם, עמ' 60.

46 נסים קלדרון, 'גם בכפירה אני אחד מבני בונייה', קול הנוער, 4 (1966), עמ' 7; הלפרין,

שם, עמ' 61.

הרועים בגליל התחתון בשייח' אבריק עם השומר אלכסנדר זייד, ניסיון שנכשל בסופו של דבר.⁴⁷

משה זמירי, יליד 1900, היה צבע, עסקן פועלים ועסקן תרבות. הוא נולד באוקראינה בעיר מאלין, למד בחדר, נתייתם מאביו ועלה עם אמו לארץ ישראל ב־1913. זמירי היה בוגר בית המדרש למורים בבית הכרם בירושלים. במלחמת העולם הראשונה התנדב לגדוד העברי, ואחר כך היה חבר בפלוגת ראש העין, בגדוד העבודה על שם יוסף טרומפלדור. כמו כן שימש מזכיר פועלי הרכבת. זמירי היה אחראי לחלק לא קטן משיגעונות חבר'ה טראסק ויש המייחסים לו גרסה של הציור של 'האצבע המשולשת'. ב־1924 היה זמירי, לצד פעילותו בתל אביב בחבר'ה טראסק, ממייסדי חבורת הרועים בשייח' אבריק. מוטי זעירא ראה במשה זמירי את איש הקשר בין חבורת הרועים בגליל לחבר'ה טראסק בתל אביב, ואת הגורם שהצליח לשכנע חלק מהם להצפין הגלילה,⁴⁸ בין היתר על ידי חידוד דמות החלוץ שהחבורה ניסתה להתחבר אליה. מכאן הקשר לעבודת האדמה, למחרשה, לריקוד במעגל, לרועה הצאן ולעבודת הכפיים. בזיכרונותיו סיפר זמירי כי נלווה יום אחד לחברו השומר דאסין שירד לנגב לרכוש סוסה, ולמראה עדרי הבדויים נתעורר אצלו הרצון לקחת חלק בחלום החלוצי.⁴⁹ לזמירי מייחסים את כתיבת התמלילים של שירי הרועים: 'אבדן הכבשה', 'שירת הרועה' ו'על שקתות המים'. עם שובו מהנגב פנה זמירי אל חבריו בחבר'ה טראסק והחל מתכנן עמם את תכניותיו. ההצעה המעשית להגיע לשייח' אבריק ניתנה בידי אלכסנדר זייד, עמו היה זמירי מיווד.⁵⁰ בניגוד לו טענה הלפרין כי ההחלטה לצאת לגליל התחתון התקבלה בפגישה של חבר'ה טראסק בביתו של אייזן.⁵¹ הלפרין נסמכה על עדות כתובה של אחד החברים, יעקב מחט (אבו עדרי), בזיכרונותיו:

באחד הערבים כשהתאספנו בבית אייזן על זנב דג מלוח ומעט משקה, נולד הרעיון של הקמת תנועת רועים בארץ. המטרה היתה פיתוח ענף המרעה ועם זה שמירה על אדמות היהודים, שעדיין לא היו מיושבות. נודע לנו שבשייך

47 החוקר ואיש החינוך ד"ר מוטי זעירא, המתמחה בחקר התרבות החלוצית בארץ ישראל והעליות השנייה והשלישית, חקר לפני שנים אחדות בהרחבה את הסיבות שהובילו חלק מאנשי חבר'ה טראסק לשייח' אבריק. ראו זעירא (לעיל הערה 3), עמ' 65-90.

48 שם.

49 משה זמירי, זיכרונות משה זמירי (כתב יד), ארכיון זמירי, מכון דף, אוניברסיטת תל אביב.

50 זעירא (לעיל הערה 3), עמ' 72.

51 חגית הלפרין, 'שירי שייך אבריק', עת-מול, ו, 6 (1981), עמ' 3.

אבריק נשאר אדם בודד עם עדר צאן, החבר גרשון פליישר, יחידי מגרעין של קבוצת רועים שהתפזרה. אחרי משא ומתן והבנה הדדית הצטרפנו אליו ויסדנו את קבוצת הרועים באדמות שייך אבריק. בשכנות לקבוצת הרועים גרה משפחת אלכסנדר זייד, והחבורה קיימה עימם יחסי ריעות עמוקים.⁵²

בראשית קיץ 1927 עלו חברי חבר'ה טראסק לגבעות שייח' אבריק, אולם לאחר תקופה קצרה של עבודה מסורה החלו התרופפות, רשלנות, הזנחה ומריבות עם חלק מהמתיישבים. גם חורף 1928 היה קשה למרבית חברי הקבוצה נוסף על תנאי המגורים הקשים, וחלק גדול מחברי הקבוצה חזרו לתל אביב לאחר פחות משנתיים. חלק אחר מהחבורה, בהם אלכסנדר פן, הרבו לצאת לתל אביב ולשוב לאחר כמה ימים כדי להתבשם ולו לזמן קצר מריח השדה. בין חברי הגרעין הקבוע של הקבוצה באותם ימים אפשר למנות את משה זמירי, יעקב מחט, דב קוזצ'וק ויונה ראסין.⁵³ גם ליונה ראסין ייחסו חלק משירי הרועים בעת שהחבורה שהתה בשייח' אבריק.⁵⁴

אלכסנדר פן היה מגיע אחת לכמה ימים לשייח' אבריק, כשהוא משאיר את רעייתו בלה, שהיתה מטופלת בתינוק, לבדה בביתו בתל אביב. פרנסה לא היתה לו והוא העדיף לבלות את זמנו עם חבריו בשייח' אבריק, כמו השומר אלכסנדר זייד. פן העריך את זייד, שאמו היתה סובוטניקית רוסייה,⁵⁵ והלפרין טוענת שמיטוס הגוי נולד אצל פן לאחר המפגש אתו.⁵⁶ שם, בשייח' אבריק, כתב אלכסנדר פן בין היתר את פזמוניו 'למדבר שאנו', 'במצלתיים ובתופים', 'במעין', 'אל יבנה הגלילה'. את שירו הידוע, 'אדמה אדמת', כתב פן ליום השנה השלישי לרצח חברו זייד, שנורה ב-1938 בידי ערבי מקומי. בשייח' אבריק החל גם הרומן שלו עם חנה רובינא,

52 מחט, אבו עדרי נזכר ומספר.

53 זעירא (לעיל הערה 3), עמ' 73.

54 יונה ראסין היה שומר, אמן השפה הערבית, ממקימי אגודת השומרים ומיוזמי חבורת הרועים של חבר'ה טראסק. חיבר ועיבד עשרות מנגינות מזרחיות, והיה מהמחברים הבולטים של שירי הרועים שנוצרו שם. היה השומר הראשון של עיר גנים רמת גן עם הקמתה ומפקד בכיר ב'הגנה'. נהרג בגיל 45, ב-19.12.1947, בראשית מלחמת העצמאות, בעת שנסע בשירה העולה לירושלים. על שמו נקרא המחנה הצבאי יונה בחוף הים בתל אביב, כיום גן העצמאות.

55 הסובוטניקים היו בני קהילה רוסי-נוצרית שהתייחדה, וחבריה החלו לשמור שבת ולקיים מנהגים ומצוות יהודיות שונות. הקהילה צמחה בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20 ברחבי האימפריה הרוסית. מקור השם 'סובוטניק' הוא ככל הנראה במילה הרוסית 'סובוטה' (שבת). חלק מהם עלו לארץ ישראל, תחילה מעטים בראשית המאה ולאחר מכן בקבוצות גדולות יותר במחצית השנייה של המאה ה-20.

56 הלפרין, צבע החיים, עמ' 69-80.

ברוך אגדתי, או בשמו המקורי ברוך קאוּשְנֶסקי, היה לא רק מלך חיי הלילה של תל אביב בשנות העשרים והשלושים, קיסר המסיבות ונשפי ההוללות, אלא גם רקדן ואמן שהשפיע על ריקוד העם ובהמשך דרכו גם מחלוצי הקולנוע הישראלי.⁵⁷ אגדתי נולד בבסרביה ב־1895, וב־1910, בהיותו בן 15, עלה לארץ ישראל והחל ללמוד ציור בבצלאל. עם תחילתה של מלחמת העולם הראשונה ב־1914 גורש בידי השלטונות העות'מאניים לאלכסנדריה בשל היותו נתין האויב הרוסי וחזר לרוסיה. באודסה היה רקדן באופרה המקומית. ב־1919 הצליח להצטרף לאנייה שפתחה את גל העלייה השלישית אחר המלחמה, 'רוסלן'. תחילה התגורר ביפו, ואחרי מאורעות 1921, ובזכות היכרותו עם מאיר דיזינגוף מאודסה, קיבל צריף קטן ודל בשכונת ברנר (ברחוב יצחק אלחנן) בתל אביב, שם חי עד יום מותו.⁵⁸

ב־1920 החל להופיע כרקדן בראינוע עדן, ובימים הקשים שלאחר המלחמה החליט לשמח את תושבי תל אביב על ידי ארגון נשפים ומסיבות. ההתחלה היתה צנועה למדי: נשף ריקודים פשוט לכבוד פורים ללא מסכות, שהתקיים בבית הספר לבנות בנוה צדק. שנה לאחר מכן התקשר לקרן הקיימת לישראל והציע לה להשתתף בהכנות לנשף, שמספר משתתפיו מנה אלפים.⁵⁹ עם החוגגים נמנו אוסישקין וביאליק. ביאליק צפה באחת מהופעות הריקוד של אגדתי בראינוע עדן, והמשורר יעקב פיכמן הציגו לפני המשורר הלאומי במילים: 'הנה ברוך הרוקד בצורה אגדתית ממש'. אז אימץ לעצמו ברוך קאוּשְנֶסקי את השם ברוך אגדתי.⁶⁰ קודם לכן שינה את שמו לברוך בן יהודה מתוך הערצה לאליעזר בן יהודה, אך ביטל את השינוי לאחר שחמדה בן יהודה נטשה את אחת מהופעותיו בירושלים בטענה שהוא מתערטל על הבימה.

ב־1926 ארגן אגדתי את טקס בחירת 'מלכת אסתר', שבו נבחרה היפהפייה שפתחה לאחר מכן גם את תהלוכת העדלאידע בתל אביב.⁶¹ בשנים אלה נסק כוכבו בעיר בזכות הופעותיו בריקודים תימניים, במסיבות, בזכות ארגון

57 הלגה דודמן, 'זכרונות: האם היינו פעם מאושרים', תל אביב שלנו, גיליון חגיגי במלאת 70 שנה לתל אביב, 9 (1979), עמ' 18; גיורא מנור, אגדתי: חלוץ המחול החדש בארץ ישראל, ספריית הפועלים, תל אביב 1986.

58 דוד תדהר, 'ברוך אגדתי', בתוך: הנ"ל (עורך), האנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובניו, ו, ספרית ראשונים, תל אביב 1959, עמ' 3579.

59 שם.

60 דודמן (לעיל הערה 57); מנור, אגדתי.

61 מ־1924 ארגן אגדתי נשפי פורים עממיים, ומ־1926 החל בבחירת מלכת אסתר העבריייה. ב־1926 זכתה בתואר לילה צ'יטקוב, ב־1927 הוכתרה ריקטה שלוש, ובתחרות הגדולה והמפורסמת ביותר של 1928, זכתה במקום הראשון צפורה צברי, מחלקת חלב מכרם התימנים.

המסיבות וחיי ההוללות שלו ברחבי העיר.⁶²

הצלחתו של אגדתי בנשפי פורים הניעה מתחרים לארגן נשפים דומים, ובעיקר את אנשי חבר'ה טראסק, אך אלה החליטו להתחרות בו בעיקר מסיבות אידאולוגיות. אנשי החבורה, שלא אהבו אותו במיוחד, ראו בו מעין 'סדין אדום', גנדרן, והיו ממתחריו המובהקים מראשית דרכו. בעיני היחפנים הללו, המסיבות הגדולות, המפוארות והעשירות שארגן אגדתי היו אם כל חטאת. בעיקר הם טענו שמסיבות אלה עוצבו בהשפעות אירופיות מובהקות והיו מנותקות מהצביון הארץ-ישראלי. במחצית השנייה של שנות העשרים החליטו אנשי החבורה לצאת בגלוי נגד אגדתי והמסיבות שלו ולארגן נשפי פורים בעלי אופי עממי ארץ-ישראלי מקורי. בשנת 1928 הוביל אלכסנדר פן מחאה גדולה נגד אגדתי וחיבר את 'המגילה' נגד נשפיו: 'רבותי הן חטאי הוא לא חטא, נא אמרו, האמנם כי חטאתי, אני מתנגד בהחלט ל"אוהל פורים" אגדתי'.⁶³ גם אברהם שלונסקי תרם את חלקו ל'יצירות' המחאה נגד אגדתי, שהמפורסמת שבהן, 'מילים כדורבנות', התבססה על שירו הידוע 'תה ואורז יש בסין'.⁶⁴

חבר'ה טראסק החלו לזוים ולקיים נשפי פורים צנועים כניגוד למסיבות ההוללות ונשפי פורים הגדולים והיקרים של אגדתי. המאבק בין הנשפים השונים עמד במוקד הוויכוחים בעיר עד ההכנות לחגיגות פורים ב-1928, שבמסגרתן פרסמו אנשי חבר'ה טראסק כרוז נגד שנוא נפשם, אגדתי. הם האשימוהו בהתעשרות מכוערת מנשפי פורים,⁶⁵ והוסיפו כי לאחר כל נשף מפואר שכזה, כשכיסו מתמלאים כספים, הוא נוסע לחוץ לארץ וחי לו שם חיי מלכים. בין היתר נכתב בכרוז:

אנו נלחם למען כבוד יום פורים, בעד השמחה והששון הנובעים מכלים עממיים בטוהרתם ונקרא 'חרם' על תאוות בצע וממון בצורה זו ועל מציצת ערלת התאוה משך שלושה לילות [...] תשעה ירחים רחץ בניקיון כפיו מי בשם פריזאי, תשעה ירחים עשה את ציפורניו בכלי זהב וכלי כסף. תשעה ירחי הריון הגה בש"ס נשפי מסכות והלכותם, שקד על סדורם בנוסח מערב [...] תחת מסכה עממית כסה על העריות - הבחירות לאסתר המלכה, וזו הקדמה לנשף פורים.⁶⁶

62 שם, וכן: 'ברוך אגדתי', הארץ, גיליון תתשכט, 2.5.1922, עמ' 4.

63 הלפרין, צבע החיים, עמ' 61.

64 הלפרין, מעגבניה עד סימפוזיה, עמ' 50-58.

65 רחבעם זאבי, עיר במודעות, ג, מוזאון הארץ, תל אביב 1988, עמ' 493.

66 המנה המסורתית של ה'טרסק' לנשפי הפורים של ב' אגדתי, דפוס ז' זלצמן, תל אביב

תרפ"ח, ארכיון עיריית תל אביב.

סמל טראסק המקורי. אוסף אילן שחורי

אגדתי כונה בפי החבורה בזלזול 'ילוד שרלסטון הצועק בהדר בנוסח המערב', בגלל רווחיו המופרזים מהנשפים שארגן והחיים הראוותניים שניהל בשהותו באירופה.⁶⁷ החבורה, ובראשה הצייר שמחה אייזן, מנסח המודעה, שעמד אז בראש חבר'ה טראסק, נתבעה על ידי אגדתי על הוצאת דיבה. המשפט ריתק את הבוהמה התל־אביבית, ולא רק אותה. המשפט התנהל לפני השופט ד"ר יצחק גופך בבית משפט השלום הבריטי, ובין העדים שנקראו להעיד היה גם ביאליק, שניסה ללמד זכות על החבורה בטענה שהכרוז מהווה חלק מהספרות הסאטירית החריפה של פורים. אולם השופט נופך מצא את הנתבעים אשמים ואף הטיל עליהם עונש של שבועיים מאסר או תשלום קנס;⁶⁸ אגדתי זכה לטיהור מוחלט של שמו. לאחר פסק הדין הודיע אגדתי כי בא על סיפוקו וביקש מבית המשפט לוותר על הקנס, אך השופט סירב לבקשתו והבהיר כי התשלום חייב לעבור לקופת שלטונות המנדט הבריטי, כי אוצר הממשלה אינו יכול למחול על ההכנסה שהודמנה לו. אגדתי החליט לשלם בעצמו את הקנס עבור הנתבעים.⁶⁹ למרות מעשה נדיב זה הפיצו לאחר מכן אנשי חבר'ה טראסק בעיר שמועה כי מי שהפסיד במשפט היה ברוך אגדתי עצמו, והראיה לכך היא שהוא שילם את הקנס...

67 שם.

68 הארץ, 1.6.1928, עמ' 4; 4.6.1928, עמ' 3; דבר, 2.7.1928, עמ' 4. ראו גם שחורי, חלום שהפך לכרך, עמ' 372-373.

69 תדהר (לעיל הערה 58).

כרזת נשפי פורים של חבר'ה טראסק, 1946. ארכיון עיריית תל אביב

סיכום ומסקנות

בראשית שנות השלושים ירדה פעילותם של חבר'ה טראסק בתל אביב במידה משמעותית. הפעילים המרכזיים של החבורה התמסדו וזכו לפרסום, ואישים כמו אברהם שלונסקי, אלכסנדר פן ונתן אלתרמן נתנו ביטוי לכישרונותיהם במקומות אחרים. גם המצב הכלכלי בשנים אלה לא היה מהגרועים, בעיקר החל ב־1933, עם תחילתה של העלייה החמישית ובוואם של עולי גרמניה לתל אביב, אשר חלקם, לפחות בשלב הראשון, באו לארץ עם הון ורכוש. המתווה האנושי של תל אביב החל להשתנות.

התקופה שהחלה בראשית 1936 היתה אולי הסיבה המרכזית לתום עידן חבר'ה טראסק והפסקת פעילותם - הקש ששבר את גב הגמל. מאורעות תרצ"ו פרצו ביפו ב־19 באפריל 1936, וסימנו בכך את תחילתן של שלוש שנות פרעות ומאורעות דמים, תקופה שהתחברה לאחר מכן ברצף למלחמת העולם השנייה, שפרצה ב־1 בספטמבר 1939. תקופה זו היתה מעין קרקע חדשה שלא היתה יכולה לספוג מעשי קונדס מהסוג שאפיין את החבורה העליזה ההיא, והבוהמה התל־אביבית - זו כבר התעשרה וגדלה ממקורות אחרים.

חברה טראסק

כל העיר לישון הלכה לה
שקט שקט – רד הלילה.
הך בתוף והך בפילה,
זהו זה – חברה טראסק.
שמע שמע שמע. אפשר להשתגע
זהו זה – חברה טראסק.

קענסטע ויין א טאמעוועטע
מיט א פונים ווי א שמאטע
אבי דו האסט א רייכן טאטע
זאג אז דו האסט מיך ליב
זאג, זאג, זאג, מיקען משיגע ווערן
זהו זה – חברה טראסק.

תעלה ברחוב חפרנו
את אוסישקין כבר הערנו
אצל שוורץ חלון שברנו
זאג אז דו האסט מיך ליב
שמע שמע שמע, אפשר להשתגע
זהו זה, חברה טראסק

בוא נרוץ עד נס־ציונה
ונביא פרחים ליונה.
לך תקפוץ כבר הירקונה
זהו זה – חברה טראסק.
שמע שמע שמע. אפשר להשתגע
זהו זה, חברה טראסק

חברה טראסק בשלהי שנות העשרים בתצלום משותף לצד אחד השירים שנכתבו עליהם. המחבר לא ידוע. קרוב לוודאי אברהם שלונסקי. אוסף משה זמירי, מכון דף, אוניברסיטת תל אביב

ייתכן שהפעילות הראשונית, המוקדמת, של אנשי חבר'ה טראסק החלה כקוריוז, אולי כמעשי קונדס משעשעים בימים קשים של העיר תל אביב בראשיתה בפרט וביישוב בארץ ישראל בכלל, אך אין ספק שכיום, במבט רחב לאחור, אפשר לראות באנשיה של חבורה זו, על גלגוליה השונים, גיבורי תרבות בתקופתם. היתה זו קבוצה של אישים שמורשתם והשפעתם על עיצובה של התרבות התל־אביבית והארץ־ישראלית היו משמעותיות ורבות ביותר, וטביעת אצבעותיהם בחיי התרבות של התקופה היתה ברורה. אפשר לקבוע שלחבורה זו היה חלק נכבד בהפיכתה של תל אביב מאוחר יותר למרכז התרבות והבידור של החברה היהודית בארץ, לפחות עד קום המדינה ואולי גם אחר כך, במדינת ישראל כולה.

לחבר'ה טראסק היה חלק משמעותי, אם לא עיקרי, במיסוד ובמתן האופי העממי לחגיגות פורים בתל אביב, בניגוד לחגיגות הפאר של ברוך אגדתי, למשל. את

תהלוכת פורים הראשונה ערך אברהם אלדמע עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, תהלוכה שאימץ מאיר דיזנגוף, ראש עיריית תל אביב בראשית שנות העשרים, וזכתה מאוחר יותר לשם 'עדלידע'. אלדמע עצמו רכב על סוסו לצד מאיר דיזנגוף בראש התהלוכות שנערכו בסוף שנות העשרים וראשית שנות השלושים.

חבר'ה טראסק השאירו חותם והשפעה ברורה גם על תהליכים תרבותיים נוספים שעברו על העיר. אי-אפשר שלא לציין את מורשתם המוזיקלית, בין שמדובר בשירי הרועים של אלכסנדר פן ומשה זמירי מימיהם בשייח' אבריק, ובין שמדובר בשירי פורים ובשירי השטות למיניהם שכתבו אלדמע ושלונסקי. חבורה זו, לפחות חלק הארי ממנה בגלגולה השני, היתה הבסיס המוצק והאיתן לגיבושה והתמסדותה של הבהמה התל-אביבית ואפשר גם להעניק לה, במידה מסוימת, את תואר מחוללת תרבות הישיבה הפופולרית בבתי הקפה בתל אביב. שלונסקי, אלתרמן ופן חשו כי צר המקום בביתם לכתוב וליצור, והפתרון שמצאו היה מרחב בתי הקפה התל-אביביים, ובהם אלטשולר, שלג הלבנון, אררט וכסית, שהיו מוקדי הבהמה של ימי תל אביב הקטנה.

חבר'ה טראסק התפרקו הלכה למעשה עם תחילת המאורעות, אך הותירו אחריהם מורשת תרבותית ברורה. לחברי הקבוצה היה חלק נכבד ביותר בהתגבשות התרבות הישראלית ברוב תחומי היצירה והאמנות, ואפשר לקבוע כי חבורתם הניחה את היסודות לתרבות הידוענים התל-אביבית והישראלית.